

Kšicová, Danuše

Úvodem

In: Kšicová, Danuše. *Poéma za romantismu a novoromantismu : rusko-české paralely*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1983, pp. 7-11

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121974>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ÚVODEM

Genologickému výzkumu se v poválečné době věnuje zvýšená pozornost, a to jak genealogii jednotlivých literárních žánrů, tak problémům teoretickým. V tomto směru dosáhla v minulých letech významných úspěchů především polská literární věda,¹ na niž tvůrčím způsobem navazuje posledními pracemi slovenská literární teorie.² Značné disproporce jsou však ve zpracování historie a teorie jednotlivých literárních žánrů. Zatímco výzkumu jednoho z čtenářsky nejatraktivnějších prozaických žánrů — románu je věnována na Západě i Východě poměrně intenzivní pozornost, při výzkumu poezie převládá v mnoha zemích tradiční komplexní zpracování podle jednotlivých básnických osobností, skupin, generací či směrů.³ Zdá se, že ke genologickému výzkumu inklinují spíše badatelé komparatistického zaměření, což zřejmě souvisí s vlastním vývojem disciplíny, navazující na systém bádání vypracovaný ve srovnávací folkloristice, především v díle A. N. Veselovského. Proto také nejcennější předválečné slavistické práce.

¹ Teoretické základy genologickému bádání vytvořila Stefania Skwarczynská, jež rozvedla podněty významných západoevropských badatelů (zvl. F. Brunetière, *L'évolution de la critique*, Paris 1890, *L'évolution de la poésie lyrique en France au dix-neuvième siècle*, Paris 1895. P. Van Tieghem, *La littérature comparée*, Paris 1931. R. Wellek, A. Warren, *Theory of Literature*, New York 1956) do uceleného systému ve své monografii *Wstęp do nauki o literaturze*, 3, PAX, Warszawa 1965. S J. Trzynańdłowskiem se zasloužila o založení a systematické vedení časopisu *Zagadnienia rodzajów literackich*. Prof. Skwarczynské jsem zavázána hluboce i osobně, z jejího podnětu vznikla tato monografie.

² Srov. např. Jozef Hvišč, *Epické literárne druhy v slovenskom a poľskom romantizme*, kap. *Genológia vo svetle porovnávacieho skúmania literatur*, SAV, Bratislava 1971. M. Bakoš, *Literárna história a historická poetika*, Bratislava 1972. *Komparatistika a genológia*. Zb. štúdií FF Univ. P. J. Šafárika, Prešov 1973. F. Miko, *Štylistický základ literárnych druhov*. In: *Od epiky k lyrike*, Bratislava 1973.

³ Srov. např. Fr. Buriánek, *Generace buřičů*. *Básníci z počátku 20. stol.* UK, Praha 1968. Henri Lemaître, *La poésie depuis Baudelaire*, Armand Colin, Paris 1969. Zdzisław Niedziela, *Kierunki rozwoju czeskiej poezji modernistycznej schyłku 19. w.*, Ossolineum, W. 1974.

jako např. dnes již klasická monografie V. M. Žirmunského *Byron a Puškin*,⁴ rozvíjely tvůrčím způsobem tuto tradici, již obohacovaly v intencích ruské formální školy zvýšeným zájmem o problémy tvaru.⁵

V poválečné době je rozvoj genologického bádání spjat se vznikem nových badatelských center v SSSR, Polsku, Československu, Americe aj. Zájem západní genologie se soustřeďoval především na výzkum hrdinského eposu homérovského typu.⁶ Genologicky jsou však koncipovány i některé slavistické monografie.⁷ V Polsku je tento směr bádání podporován i vydáváním samostatného časopisu *Zagadnienia rodzajów literackich* (od r. 1958), který dosáhl mezinárodního věhlasu. Rané fázi polské básnické povídky jsou věnovány monografie Mariana Maciejewského, vydané polskou akademií věd, *Narodziny powieści poetyckiej w Polsce* (1970) a *Poetyka — gatunek — obraz. W kręgu poezji romantycznej* (1977). Poměrně málo je prozatím zpracována polská poéma neoromantická, i když právě tomuto období věnuje polská polonistika v posledních letech velkou pozornost. Vzhledem k velkému významu neoromantické prózy a dramatu šlo soudobé polské genologické bádání především tímto směrem.⁸ Vedle toho se polská literární věda soustředila na výzkum polské moderny, symbolismu a neoromantismu.⁹ V Sovětském svazu je genologickému výzkumu věnována tradičně velká pozornost. Studium poémy se těší intenzivnímu zájmu badatelů především proto, že tento žánr má v ruské literatuře nepřetržitý vývoj a že je živý dodnes, jak o tom svědčí neutuchající spory o charakter současné sovětské poémy, nacházející svůj výraz v časopiseckých polemikách. Ruské romantické a neoromantické básnické povídky bylo v poválečné době věnováno několik monografií a řada studií, sledujících postavení poémy v dílech jed-

⁴ V. M. Жирмунский, *Байрон и Пушкин. Из истории романтической поэмы*, Л. 1924.

⁵ V oblasti dramatiky to byla především syntetická monografie Franka Wollmana *Dramatika slovanského Jihu*, Slov. ústav, Praha 1930.

⁶ Srov. např. R. Carpenter, *Folk Tale, Fiction and Saga in the Homeric Epic*, Los Angeles 1964. E. Mireaux, *Les poèmes homérique*, 1—2, Paris 1948—1949. C. Bowra, *Heroic Poetry*, London 1952. Auerbach, *Mimesis*, Ml. fronta, Praha 1968.

⁷ Např. Vladimir Markov, *The longer Poems of Velemir Khlebnikov*, Univ. of California Press, Berkeley, Los Angeles 1962.

⁸ Michał Głowiński, *Powieść młodopolska. Studium z poetyki historycznej*, 1969.

⁹ Kazimierz Wyka, *Modernizm polski*, I. wyd. 1959, II. wyd. Kraków 1963. Julian Krzyżanowski, *Neoromantyzm polski, 1890—1918*, napsán 1942, I. vyd. 1963, 3. vyd. Ossolineum, W. 1980. *Modernizm w literaturach słowiańskich. Zachodnich i południowych*, AN, W. 1973. Tomasz Weiss, *Romantyczna genealogia polskiego modernizmu*, Warszawa 1974. Maria Podraza-Kwiatkowska, *Symbolizm i symbolika w poezji Młodej Polski*. W. 1975. Podrobněji srov. rec. Andrzej Z. Makowiecki, *Młoda Polska w świetle najnowszych badań*, *Polonistyka* 1979, 2, 87—93. Přehled bádání o neoromantismu zachycuje i studie Ziny Genyck-Berezovské, *K neoromantickému dramatu*, *Slavia*, 1978, 1, 53—58. Z předválečných českých prací věnuje této problematice pozornost Jan Máchal, *O symbolismu v literatuře polské a ruské*, Slov. ústav, Praha 1935.

notlivých básníků.¹⁰ Studie o ruských poémách obsahují i některé sborníky a monografie.¹¹ Sympatickým jevem posledních prací o ruské poémě je převládající zájem o problematiku poetiky, v čemž lze spatřovat návaznost na fundamentální práci Žirmunského.

V Československu se vzhledem ke specifickému vývoji obou národních literatur věnovala po dlouhou dobu pozornost především takovým špičkovým dílům, jako byl M á c h ú v *Máj*, o němž vznikla rozsáhlá literatura,¹² jak je tomu ostatně u všech velkých zjevů evropského romantismu. Příkladem obdivuhodné syntetické práce je monografie Karla Krejčího *Heroikomika v básnictví Slovanů* (ČSAV, Praha 1964), začleňující slovanskou burlesku v celém jejím dějinném vývoji do evropského literárního kontextu. Komparatistické studium ostatních epických a lyrickoepických žánrů spjatých s romantismem je zatím ve stádiu dílčích výzkumů. Řada sond vyústila na Slovensku do dvou monografií věnovaných typologickému srovnání nejcharakterističtějších epických a lyrickoepických preromantických a romantických žánrů: bajky, balady, eposu, poémy, novely a románu.¹³ Genologickým výzkumem se zabývají rovněž badatelská centra česká v Praze i Brně, z nichž vzešla řada prací komparatistického zaměření, zvláště v oblasti ruské, sovětské a slovanské dramatiky (práce Viktora Kudělky, Miroslava Mikuláška, Jarmila Pelikána, Slavomíra Wollmana aj.),¹⁴ usilující rovněž o širší evropský srovnávací aspekt.

Předkládaná monografie je výsledkem mnohaletého srovnávacího studia ruské a české básnické povídky. Vzhledem k intencím současné slavistiky, vyjádřeným i programem slavistických kongresů, je její výzkum zaměřen na

¹⁰ А. Н. Соколов, *Очерки по истории русской поэмы 18 и первой половины 19 в.*, Моск. унив., М. 1955. М. В. Зубков, *Из истории русской поэмы 40—60-х гг. 19 в.*, М. 1961. Л. К. Долгополов, *Поэмы Блока и русская поэма конца 19—начала 20 вв.*, М.—Л. 1964. Ю. В. Лебедев, *Из истории русской поэмы 1840-х гг.* In: Историко-литературный сборник. Статьи и сообщения, Л. 1967, 92—105. И. Г. Неупокоева, *Революционно-романтическая поэма первой половины 19 в. Опыт типологии жанра*, М. 1971. А. Н. Березнева, *Русская романтическая поэма, Лермонтов, Некрасов, Блок, Саратов* 1976.

¹¹ Srov. kap. Ruská poéma za romantismu.

¹² Srov. kap. K typologickému srovnání české a ruské romantické poémy.

¹³ J. Hvišč, *Epické lit. druhy*. Zlatko Klátik, *Slovenský a slovanský romantismus, Typológia epických druhov*, SAV, Bratislava 1977. Výzkumu vzájemných vztahů slovenské a ruské poémy v evropském kontextu od romantismu až do současnosti se již řadu let věnuje bratislavská badatelka Ema Panovová.

¹⁴ Z těchto badatelských center vzešla řada dílčích studií, z nichž některé byly soustředěny do genologicky koncipovaného sb. *Slovanské studie*, Spisy UJEP, Brno 1979. Sovětskou komedii v evropských souvislostech se zabývá Miroslav Mikulášek: *Пути развития советской комедии 1925—1934 гг.*, Praha, 1962. *Победный смех. (Опыт жанрово-сравнительного анализа драматургии В. В. Маяковского.)* Spisy UJEP, Brno 1975. *Svět současného sovětského dramatu*, Brno 1981. Genologický princip zachovává částečně i jeho monografie *Socialistická revoluce a sovětská literatura*, Horizont, Praha 1979.

vzájemné vztahy romantismu a neoromantismu. Romantismus je zde chápán jako výrazný umělecký sloh, objevující pro literaturu člověka v celé složitosti jeho duševních i sociálních kontrastů, ovládaného vášněmi a citem, schopného velkých činů a velkého zla, ale i sebeironie. Romantismus přejímá zvláště ve své rané preromantické fázi podněty stylů předchozích: gotiky, baroka, klasicismu, sentimentalismu. Projevuje se to nejen v rovině stylistické, ale i filozofické. Gotice je blízký svým směšováním vznešeného s groteskním, baroku svou dynamičností, celému středověku kultem smrti, klasicismu kultivací afektu, který se v něm stává složkou dominantní, sentimentalismu demokratiem, individualismem a citovostí. Naopak ve zralé fázi romantismus předjímá některé rysy realismu, jako je časoprostorová konkrétnost, dokumentárnost, zájem o detail.¹⁵ Základní filozofickou koncepcí romantismu se stává Schellingova idea polarity světa subjektivního, ideového a objektivního, reálného.¹⁶ K jeho hlavním zdrojům patří německá romantická filozofie spolu s Rousseauem. Emanuel Rádl charakterizuje romantismus jako literární, filozofické, vědecké a umělecké hnutí, počínající v polovině 18. stol., slábnoucí v polovině století 19. a dosud trvající.¹⁷ Výrok pochází z počátku 20. stol., který můžeme označit jako období novoromantismu. Novoromantismus chápeme shodně s polskou a západní slavistikou jako pojem širší, spojující některými rysy dekadenci, symbolismus, impresionismus a secesi.¹⁸ Je to umělecký proud, nabývající v jednotlivých typech umění a v jednotlivých národních společenstvích různých forem. Jednotlivým prvkem v něm jsou základní filozofické a estetické kategorie, na nichž se podíleli nejvýznamnější idealističtí představitelé filozofie života Artur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche a v Rusku Vladimír Solovjov. Neoromantismus je sice spjat se svým základním zdrojem — romantismem, nezapře však ani genetické rysy, jimiž jej poznamenal nejen kritický realismus, ale i naturalismus.

¹⁵ Karel Krejčí, *Česká literatura a kulturní proudy evropské*, Čs. spis., Praha 1975. Přehled současného bádání o romantismu uvádí Z. Klátek, *Slovenský a slovanský romantismus*, 13—14. Ze sovětských prací kromě toho, co je uvedeno v kap. Ruská poéma za romantismu: *Проблемы романтизма*, Искусство, М. 1967. *Искусство романтической эпохи*, М. 1969. *Европейский романтизм*, Наука, М. 1973. *Славянские литературы*, 7 Международный съезд славистов, Наука, М. 1973. G. W. F. Hegel, *Estetika, Romantická umění*, Odeon, Praha 1966 aj.

¹⁶ Jos. Tvrdý, *Průvodce dějinami evropské filozofie*, Brno 1947

¹⁷ Emanuel Rádl, *Romantická věda*, Praha 1918, 5.

¹⁸ Co do délky trvání se moderna (polsky i rusky modernizm) a novoromantismus posuzují obdobně v polské lit. vědě (srov. cit. monografii J. Krzyżanowského *Neoromantyzm polski*, vymezenou lety 1890—1918, a sborník *Modernizm w literaturach słowiańskich*). V české literatuře se užívá pojmu moderna sice pro totéž časové období, avšak v širším slova smyslu — pro všechny průbojné umělecké směry, tedy i kubismus, futurismus, expresionismus, dadaismus (srov. Vlašín a kolektiv, *Slovník literárních směrů a skupin*, Orbis, Praha 1976). Takto chápána moderna se ovšem s pojmem neoromantismus nekryje. O české moderně píše také Jan Máchal v mon. *Bóje o nové směry v české literatuře (1880—1900)*, Praha 1926, 82—104.

Vzhledem k celé řadě problémů teoretických i literárněhistorických, spjatých s výzkumem žánru, jehož vývoj i frekvence jsou v obou zkoumaných literaturách značně rozdílné, volili jsme metodu synchronního a diachronního typologického srovnávání. Česko-ruské paralely jsou zkoumány z genealogického aspektu, umožňujícího postihnout zákonitosti vývoje žánru v literaturách národů lišících se jak velikostí a postavením v Evropě, tak rozdílnými tradicemi. Tendence k delším literárním útvarům má v ruské literatuře kořeny již v oblasti folklórní, bohatě zastoupené bylinami a historickými písněmi. V českém obrození suplovaly tento žánr ohlasy bylin, překlady jihoslovanské epiky a podvrhy. Domácí lyrická písňová tradice vedla v první fázi literárního vývoje spíše k rozvoji lyriky, která je dominantní i v novoromantismu, i když v tomto případě jde spíše o obecně platný dobový jev, charakteristický i pro západoevropské literatury, zvláště ve Francii.

Vývoj žánru poémy proto probíhal v obou literaturách v různých časových vlnách. Nerovnoměrné je i zpracování tohoto žánru. Česká literární věda mu s výjimkou burlesky zatím pozornost nevěnovala. Poměrně intenzivní výzkum ruské poémy nebyl dosud zcela zakončen. Nejvíce byla prozkoumána první polovina 19. stol. Z autorů začátku 20. stol. je zatím nejvíce zpracován A. B l o k, jehož tvorba je vesměs studována v kontextu soudobé literatury. Prozatím nejméně (s výjimkou nejvýznamnějšího básnického zjevu N ě k r a s o v a) je probádána druhá polovina 19. stol. Při výběru témat jsme se většinou zaměřovali na problémy i autory méně zpracované. Úsilí o prozkoumání literárního procesu v rámci daného žánru nás vedlo k problematice interdisciplinární: ke studiu vztahu literatury k filozofii, výtvarnému umění a hudbě. Při sledování vzájemného prolínání literatury a výtvarného umění jsme záměrně volili *secesi*, protože jde o dobový styl, který velmi markantně ovlivnil estetické cítění přelomu století. Jeho pronikání do žánru poémy nebyla dosud věnována pozornost. Konfrontační studium romantismu a novoromantismu nás vedlo k typologickému srovnávání čelných básnických představitelů obou údobí.

Je přirozené, že při diachronním výzkumu dvou literárních celků nelze vyčerpát celou problematiku. Pokusili jsme se pouze nastínit základní vývojové tendence poémy a jejich proměn v obou národních literaturách, tvořících nedílnou součást evropského kulturního kontextu.

